

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY TA’LIM, FAN VA
INNOVATSIYALAR VAZIRUGI
NAVOIY DAVLAT PEDAGOGIKA INSTITUTI**

**“MAKTABGACHA TA’LIMNING RIVOJLANISH
STRATEGIYALARI”
MAVZUSIDAGI XALQARO ILMIY-AMALIY
KONFERENSIYA MATERIALLARI**

**“DEVELOPMENT STRATEGIES OF PRESCHOOL
EDUCATION” MATERIALS OF THE INTERNATIONAL
SCIENTIFIC AND
PRACTICAL CONFERENCE**

**«СТРАТЕГИИ РАЗВИТИЯ ДОШКОЛЬНОГО
ОБРАЗОВАНИЯ»
МАТЕРИАЛЫ МЕЖДУНАРОДНОЙ НАУЧНО-
ПРАКТИЧЕСКОЙ КОНФЕРЕНЦИИ**

II Tom

**04.04.2024,
Navoiy shahri**

“**Maktabgacha ta’limning rivojlanish strategiyalari**” mavzusidagi Xalqaro ilmiy-amaliy anjuman materiallari. – Navoiy, 2024. – 378 b.

Ushbu to‘plam O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar vazirligining 2024-yil 18-yanvardagi “2024-yilda o‘tkazilishi rejalashtirilgan xalqaro va respublika miqyosidagi ilmiy va ilmiy-texnik tadbirlar ro‘yxatini tasdiqlash to‘g‘risida”gi 16-sonli buyrug‘iga asosan Navoiy davlat pedagogika instituti Maktabgacha va boshlang‘ich ta’lim fakulteti Maktabgacha ta’lim kafedrasidan 2024-yil 4-aprel kuni o‘tkazilgan “**Maktabgacha ta’limning rivojlanish strategiyalari**” mavzusidagi Xalqaro ilmiy-amaliy anjuman materiallaridan tashkil topgan.

To‘plam materiallaridan mutaxassislar, olimlar, pedagoglar, professor-o‘qituvchilar, doktorantlar, mustaqil izlanuvchilar, magistrantlar va talabalar foydalanishlari mumkin.

Mas’ul muharrirlar:

B.Sobirov – Texnika fanlari doktori, professor.
R.Davlatova – Filologiya fanlari doktori, dotsent.

Taqrizchilar:

D.Lutfullayeva – O‘zbekiston Fanlar Akademiyasi professori, filologiya fanlari doktori.
S.Sayitov – Navoiy davlat pedagogika instituti Maktabgacha ta’lim kafedrasida dotsenti, pedagogika fanlari nomzodi

Maqolalarni to‘plovchi va nashrga tayyorlovchilar:

G.Ermatova – Navoiy davlat pedagogika instituti Maktabgacha ta’lim kafedrasida katta o‘qituvchisi, psixologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)
D.Jabborova – Navoiy davlat pedagogika instituti Maktabgacha ta’lim kafedrasida katta o‘qituvchisi, pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)
Sh.O‘tamurodova – Navoiy davlat pedagogika instituti Maktabgacha ta’lim kafedrasida katta o‘qituvchisi

Texnik muharrir:

M.Norqobilov – Navoiy davlat pedagogika instituti Tarix kafedrasida dotsenti v/b., falsafa fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)

Navoiy davlat pedagogika instituti Maktabgacha va boshlang‘ich ta’lim fakulteti Kengashining 2024-yil 6-apreldagi 8-sonli qaroriga asosan nashrga tavsiya etildi. Ma’ruzalarda foydalanilgan misol, ko‘chirma va ma’lumotlar aniqligi uchun mualliflar ma’suldirlar.

O'ZBEKISTONDA O'SIMLIK VA HAYVONOT DUNYOSINI HAMDA ATMOSFERANI TURLI TA'SIRLARDAN MUHOFAZA QILISH MASALALARI

Xalilova Feruza-

BuxDU Maktabgacha ta'lim kafedrası biologiya fani o'qituvchisi, O'zbekiston

Inson tabiat jonzotlari orasida eng onglisi bo'lib, tabiatdagi barcha in'omlarning egasi hamdir. Inson tabiat ne'matlaridan uning qonunlarini buzmaganda foydalanishi, bizning bu masalaga qanchalik e'tibor bilan qarashimizga bevosita bog'liqdir. Inson hayot faoliyati davomida tabiat bilan munosabatda bo'ladi va o'zi bilib bilmagan holda unga ta'sir ko'rsatadi. Yer yuzida ko'plab o'simlik va hayvonot dunyosi vakillarining qirilib ketishiga yerlarning o'zlashtirilishi, o'rmonlarning kesilishi, yerlarning suv bosishi, yong'inlar, ovchilik, daryo ko'llarining qurib qolishi, chiqindilar bilan atrof muhitning ifloslanishi, turli yuqumli kasalliklar sababchi bo'lmoqda. Turlarning yo'qolib borishida antropogen omillarning ta'siri kattadir. O'zlashtirilgan yerlarda ayniqsa, sanoat rivojlangan yerlarga juda oz o'simlik va hayvonlar moslashadi. O'zbekiston hayvonot olamining turi juda ko'p va xilma xildir. Hududimizda 650 dan ortiq umurtqasiz hayvonlar bo'lib, shulardan 83 baliq turi, 3 ta amfibiya, 58 tur sudralib yuruvchilar, 424 turdan ziyod qushlar va 97 tur sutemizuvchilar yashaydi.

O'zbekistonda lola, shirach, kiyiko't kabi o'simliklar, jayron, silovsin, turna, echkiemar kabi hayvonlar borgan sayin insonlarning salbiy ta'siri natijasida yo'qolib bormoqda. O'zbekiston "Qizil kitobi" ga kiritiladigan o'simlik va hayvon turlari soni yildan yilga ko'paymoqda.

O'zbekistonda 2015 yilda chop etilgan Qizil kitobga 24 tur sutemizuvchilar, 15 tur qushlar, 16 tur sudralib yuruvchilar, 18 tur baliqlar kiritilgan. Umurtqasiz hayvonlarning 80 turi va o'simliklarning 163 turi kiritilgan.

O'zbekiston bioxilma-xilligiga xavf solayotgan asosiy omillarga quyidagilarni kiritish mumkin:

- turlarning yashash uhitlarining va tabiiy ekosistemalarning buzilishi;
- iqtisodiy ahamiyatga ega bo'lgan turlar sonining kamayishi;
- turlarning genetic xilma-xilligi va tabiiy barqarorligining buzilishi yoki yo'qotilishi.

O'zbekistonda biologik xilma-xillikning saqlanishi davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan sanaladi.

Inson tabiatdan o'z ehtiyojlari yo'lida foydalanar ekan uning salbiy oqibatlarini haqida o'ylab ham ko'rmaydi. Tabiatga bo'lgan munosabat shu tariqa davom etaversa, o'simlik va hayvon turlari sonining kamayishiga, tabiatda "tabiiy" likning yo'q bo'lib ketishiga olib keladi.

Tabiat va uning boyliklarini muhofaza qilish qadimdan ma'lum. Qadimgi qo'lyozma bitiklarda ham suv, havo, tuproq, o'simlik va hayvonlarni muhofaza qilish qayd etilgan. Dunyoning hamma mamlakatlarida bo'lgani kabi Ozbekistonda ham tabiatni, uning suvi, tuprog'i, havosi o'simlik va hayvonlarni muhofaza qilish bo'yicha qonun va qoidalar bor. O'zbekistonda 1992 yil 9 dekabrda "Tabiatni muhofaza qilish to'g'risida" gi qonun qabul qilingan. Bu qonun vatanimiz tabiatini saqlashda uni boyitishda katta rol o'ynaydi. Tirik organizmlarni saqlash ularni kelajak avlodlarga qoldirish uchun turlarni ovlamaslik, ular yashaydigan joylarni muhofaza qilish, qo'riqxonalar va milliy bog'larni tashkil etish va mavjudlarining faoliyatini tubdan o'zgartirish alohida ahamiyat kasb etadi. Zero tabiatni saqlash uni asl holicha kelajak avlodlarga qoldirish har birimizning zimmamizdagi asosiy vazifadir.

Atmosfera – yerning gazsimon qatlami bo'lib, yer po'stiga fizik, kimyoviy va biologik ta'sir ko'rsatadi. Atmosfera tirik organizmlarni kosmosdan tushadigan meteoroidlar, turli ultrabinafsha nurlari ta'siridan himoya qiladi. Shuningdek atmosfera quyosh issiqligini saqlaydi va nur tashish uchun o'tkazuvchanlik vasifasini bajaradi. Atmosfera tirik organizmlar uchun zarur kislorodni yetkazib berishda, moddalar almashinuvining gazsimon mahsulotini hosil qilishda, termoregulyatsiya jarayonlarida ya'ni yer yuzasidagi issiqlik va namlikni tartibga solib turishda katta ahamiyatga ega. Yerni o'rab tugan havo qatlamining 99% ni (78.09%) N₂, (20.95%) O₂ gazlar egallaydi. Qolgan 1% ni esa Ar, CO₂, Ne, H₂, He, Kr, Ks, NH₃, O₃ kabi gazlar tashkil etadi.

Insoniyat paydo bo'lgandan boshlab, to hozirga qadar tabiatga o'z ta'sirini ko'rsatib kelmoqda. O'z ehtiyojlari yo'lida tabiatdan ayovsiz foydalanib kelmoqda. O'rmonlar sathini qisqarishiga, ko'pgina yovvoyi o'simlik turlarini yo'q bo'lib ketishiga, suv, tuproq va atmosferaning ifloslanishiga sababchi bo'lmoqda. XX asrning ikkinchi yarmiga kelib bu ta'sir yanada ortdi. Keyingi vaqtlarda sanoat ishlab chiqarishi, elektr energiyasi iste'moli va motorli transportning har xil turlaridan foydalanishning oshib borishi atmosferaning musaffoligiga salbiy

ta'sir etmoqda. Bu esa bir qancha muammolarni keltirib chiqarmoqda. Atmosfera havosining ifloslanishi aholi salomatligining yomonlashuviga, o'simliklarning shikastlanishiga, tabiatda foydali hayvonlarning yildan – yilga kamayib ketishiga va boshqa shu kabi zararli ta'sirlarni yuzaga keltirmoqda. Atmosfera havosini tozaligini saqlab qolish va uni yaxshilash borasida bir qancha ishlar olib borilmoqda. Xususan, O'zbekiston Respublikasi hududida aholi yashash joylari atmosfera havosini ifloslantiruvchi moddalardan muhofaza qilishga qaratilgan 1995-yil 14-dekabrda "O'zbekiston Respublikasi hududida aholi yashash joylarida atmosfera havosini ifloslantiruvchi moddalarning ruxsat etilgan miqdorini qo'shimcha gigiyenik normativlari" to'g'risidagi, 1996-yil 27-dekabrda "Atmosfera havosini muhofaza qilish to'g'risidagi" qonunlari qabul qilindi.

Atmosferaga chiqadigan chiqindilarni tozalash chora – tadbirlari shartli ravishda texnologik, loyihalashga asoslangan va sanitariya – texnik guruhlarga bo'linadi. Texnologik chora – tadbirlar texnologik jarayonni almashtirish yo'li bilan zararli moddalarni atmosferaga chiqarib tashlashni kamaytirish yoki yo'qotishga qaratilgan. Masalan, ko'mir yoki mazut yoqib isitiladigan qozonlar gaz bilan isitilsa, atmosferaga chiqadigan zararli moddalar 70-90% ga kamayadi. Quruq qayta ishlashni ho'l qayta ishlash bilan almashtirish, chiqindisiz ishlab chiqarishni joriy qilish kabi usullardan foydalanish aholi turar joylari havosini toza bo'lishida muhim ahamiyat kasb etadi.

Rejalashtiruvchi chora-tadbirlar asosan shahar hududini shamol yo'nalishini hisobga olgan holda ishlab chiqarish va yashash hududlariga to'g'ri taqsimlashni, gazlar ta'siriga chidamli o'simliklar bilan aholi mavjud hududlarini ko'klamzorlashtirish va boshqa biq qancha tadbirlarni o'z ichiga oladi.

Ko'klamzorlashtirish maqsadida o'stirilgan o'simliklar kishiga nafaqat estetik zavq bag'ishlashda, balki havoni tozalashda ham muhim ahamiyat kasb etadi. O'simliklar ayrim gazlar uchun faqat mexanik to'siq emas balki kimyoviy filtr rolini ham o'taydi. Masalan: Yashil daraxtlarning atmosfera havosidan sulfid angidridni tutib qolishi va uni o'z to'qimalarida sulfatlar holida to'lashi bizga ma'lum. Ba'zi bir o'simliklar jumladan, archa, qarag'ay, terak, yong'oq va shu kabi boshqa o'simliklar o'zidan fitonsidlar ajratib chiqarish xususiyatiga ega. Ushbu moddalar esa ko'pchilik zararli mikroorganizmlarni holdan toydiradi va hatto nobud qiladi. Bu esa kishilar salomatligini saqlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Sanitariya-texnik chora-tadbirlar sanoat korxonalarini va avtotransport vositalaridan ajralib chiqadigan zararli chiqindilarni tozalashga qaratilgan bo'lib, quruq mexanik chang ushlagichlar, filtrlar, elektrostatik filtrlar va ho'l usulda tozalash apparatlaridan foydalanishni talab etadi. Ushbu tozalash inshootlari mazkur sanoat korxonalaridan ajralib chiqayotgan zararli omillarni kamaytirish yoki butunlay yo'qotishga qaratilgan. Atmosferaga chiqadigan chiqindilarni tozalash chora – tadbirlarini amaliyotga to'liq qo'llash ko'zlangan maqsadga erishishda muhim sanaladi.

Atmosfera havosining musaffoligini asrash tabiatda moddalar almashinuvi muvozanatini ta'minlashda muhim ahamiyatga ega. Shunday ekan, atmosferani saqlash har bir kishining burchidir.

OROL DENGIZI – GLOBAL EKOLOGIK FOJEA SIFATIDA

Xamrokulova Nargiza – “Zarmed” Universiteti o'qituvchisi

Hozirgi zamonning eng yirik global ahamiyatga ega ekologik fojeasi, Markaziy Osiyo mamlakatlari va uning 70 millionlik xalqini tashvishlantirib kelayotgan Orol dengizi muammosining ekologik, ijtimoiy-iqtisodiy va gumanitar salbiy oqibatlari mintaqaning barqaror rivoji, genofondi va kelajak avlodiga tog'ridan-tog'ri tahdid manbai bo'lib kelmoqda. Orolbo'yi muammosi bevosita Turkmaniston, Qozog'iston va O'zbekiston hamda bilvosita Tojikiston va Qirg'iziston hududlarini qamrab oladi.

Orolbo'yi hududi o'zining xilma-xil hayvonot va o'simlik dunyosiga ega bo'lib, ushbu havzada 38 turdagi baliq va kamyob hayvonlar mavjud bo'lgan. Jayronlar 1 million boshgacha, flora 638 turdagi kamyob o'simliklarni tashkil etgan. Orol dengizi 1960 yilgacha eng yirik yopiq suv havzalaridan biri bo'lgan, hududi 68,9 ming kv. km, suv miqdori 1083 kub km, uzunligi 426 km, kengligi 284 km va eng chuqur joyi 68 metrni tashkil qilgan.

Orol dengizi mintaqa iqtisodining rivoji, sanoati, aholining ish bilan bandligi va barqaror ijtimoiy infratuzilmani shakllanishida muhim ahamiyatga ega bo'lgan. Avval ushbu dengiz baliq yetishtirish bo'yicha dunyodagi ilg'or maskanlaridan biri hisoblangan bo'lib, Orolbo'yi havzasidagi

MAKTABGACHA TA'LIM MUASSASALARIDA ESTETIK TARBIYANI AMALGA OSHIRISHNING PEDAGOGIK SHART-SHAROITLARI O'zbekiston, NavDPI Maktabgacha ta'lim kafedrası Katta o'qituvchisi Sharipova Nilufar Raufovna, Maktabgacha kechki ta'lim yonalishi 4-kurs talabasi Ochilova Bahora Ibodulla qizi.....	345
MAKTABGACHA TA'LIM SAMARADORLIGIGA ERISHISHDA XORIJIY TAJRIBALARDAN FOYDALANISH.(FINLANDIYA) O'zbekiston, NavDPI Ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodi I-kurs magistranti Mamadaliyeva Shoxsanam Olimjon qizi	347
O'ZBEKISTONDA O'SIMLIK VA HAYVONOT DUNYOSINI HAMDA ATMOSFERANI TURLI TA'SIRLARDAN MUHOFAZA QILISH MASALALARI Xalilova Feruza- BuxDU Maktabgacha ta'lim kafedrası biologiya fani o'qituvchisi, O'zbekiston.....	351
OROL DENGIZI – GLOBAL EKOLOGIK FOJEA SIFATIDA Xamrokulova Nargiza – “Zarmed” Universiteti o'qituvchisi.....	352
ZAMONAVIY O'ZBEKISTON SHAROITIDA BO'LAJAK INGLIZ TILI O'QITUVCHILARINING KASBIY KOMPETENTLIK KO'NIKMALARINI RIVOJLANTIRISHDA INNOVATSION TEXNLOGIYALARDAN FOYDALANISH O'zbekiston, Navoiy prezident maktabi ingliz tili o'qituvchisi Tashpulatova M.A.....	354
TA'LIM TIZIMIDA BO'LAJAK PEDAGOG KADRLARNI TAYYORLASHDA KOMPETENSIYAGA ASOSLANGAN YONDASHUVNI AMALGA OSHIRISH Navoiy davlat pedagogika instituti, Maktabgacha ta'lim yo'nalishi katta o'qituvchisi D.Q.Ulug'berdiyeva NavDPI 4 kurs(sirtqi) talabasi K.A. Nazarova	357
TASVIRIY FAOLIYAT ORKALI MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALAR LEKSIKASINI SHAKLLANTIRISH MEXANIZMLARI Navoiy davlat pedagogika instituti, Maktabgacha ta'lim yo'nalishi katta o'qituvchisi D.Q.Ulug'berdiyeva NavDPI 3 kurs talabasi N. Ziyodullayeva.....	359
ZAMONAVIY IJTIMOIIY-MADANIY SHAROITLARDA BOLA SHAXSINING BARQAROR RIVOJLANISHI Navoiy davlat pedagogika instituti, Maktabgacha ta'lim yo'nalishi katta o'qituvchisi D.Q.Ulug'berdiyeva NavDPI 3-kurs talabasi Z. Jabborova	359
MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARGA NO'ANANAVIY RASM CHIZISHNI O'RGATISHNING USULLARI Ziyotova Umida (O'zbekiston) Navoiy davlat pedagogika instituti Maktabgacha ta'lim kafedrası o'qituvchisi.....	363